

پیشخوان

«حکم تاریخی»

و سرنوشتی که برای رشدی رقم زد

عبرت‌های یک هرز نویسی

■ شاهد توحیدی

اثری که هم اینک در باب آن سخن می‌رود، زمینه‌ها و پیامدهای «حکم تاریخی» ا ما م خمینی دربارهٔ سلمان رشدی، نویسنده کتاب موهن آیات شیطانی را مورد

بازخوانی و تحلیل قرار داده است. این پژوهش توسط ملیحه نیک‌روش رستمی انجام شده و مرکز اسناد انقلاب اسلامی آن را منتشر ساخته است.
تارنمای ناشر در معرفی این تحقیق، چنین آورده است: «ماجرای سلمان رشدی مسئله‌ای است که ابهامات زیادی پیرامون آن وجود دارد: حامیان رشدی چه کسانی بودند؟ کتاب آیات شیطانی او چگونه متولد شد؟ حکم تاریخی امام مبنی بر ارتداد نویسنده آن کتاب، چگونه صادر شد؟ اثرات این حکم در فضای بین‌المللی چه بود؟ اینها بخشی از آن سؤالات است. کتاب حکم تاریخی تلاش می‌کند تا ضمن بررسی محتوایی کتاب آیات شیطانی به بررسی پیامدهای صدور حکم تاریخی و دینی حضرت امام‌خمینی، دربارهٔ سلمان رشدی بر جهان اسلام بپردازد. ملیحه نیک‌روش رستمی نویسنده این اثر کتاب را در سه فصل سازماندهی کرده است که هر کدام از فصول نیز به زیر فصل‌های متعددی تقسیم شده است. فصل نخست، کلیات پژوهش را در بر می‌گیرد. در این فصل پیشینه تاریخی اهانته به پیامبران، معرفی سلمان رشدی و کتاب آیات شیطانی، معرفی دیگر آثار وی، ویژگی‌های نویسندگی او... مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دوم، واکنش مسلمانان به انتشار کتاب آیات شیطانی بازخوانی شده و نیز واکنش جهان غرب، بلوک شرق، صهیونیسم جهانی و سازمان‌های بین‌المللی فصل نخست، کلیات پژوهش را در بر می‌گیرد.

در این فصل پیشینه تاریخی اهانت به پیامبران، معرفی سلمان رشدی و کتاب آیات شیطانی، معرفی دیگر آثار وی، ویژگی‌های نویسندگی او... مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل دوم، واکنش مسلمانان به انتشار کتاب آیات شیطانی بازخوانی شده و نیز واکنش جهان غرب، بلوک شرق، صهیونیسم جهانی و سازمان‌های بین‌المللی

■ سلمان رشدی پس از حمله اخیر

به بیمارستان منتقل می‌شود

به انتشار آن کتاب، مورد بررسی قرار گرفته است. زمینه‌های صدور حکم امام خمینی مبنی بر ارتداد سلمان رشدی، بررسی محتوای این حکم و دلایل امام خمینی بر ارتداد سلمان رشدی از مهم‌ترین مباحث این فصل است. در فصل سوم نیز پیامدهای صدور حکم امام دربارهٔ نویسنده کتاب آیات شیطانی واکاوی شده است. دربارهٔ سلمان رشدی و نقد رسان آیات شیطانی، کتاب‌های متعددی در ایران و دیگر کشورهای اسلامی نوشته و منتشر شده است، اما در کتاب حکم تاریخی تلاش شده تا برخی از روایای پنهان این رویداد که تاکنون برای مخاطبان ایرانی مکتوم مانده بود، مطرح شود...»

این اثر در یکی از فصول خویش، تحلیل زنده‌یاد کلیم صدیقی را باب آثار این فتوای امام خمینی را به ترتیب پی‌آمده نقل کرده است: «فتوای حضرت امام، ضربه‌ای کاری به کل تمدن غرب وارد آورد؛ ضربه‌ای که حضرت امام زدند، ضربه به کل تمدن غرب بود. به همین دلیل، واکنشی که آنها نشان دادند، واکنش کل تمدن غرب در مقابل این ضربه بود نه واکنش یک فرد در دفاع از یک فرد. همچنین حمایتی که حضرت امام در برابر صدور چنین فتوایی به‌دست آوردند از همه اقشار مختلف مذاهب اسلامی بود و کل جهان اسلام، پشت سر ایشان قرار گرفت. مهم‌ترین و شگفت‌آورترین جنبه موضوع رشدی، همان وحدت نظر جهانی بود که دنیای اسلام در یک موضوع و تحت هدایت‌های یک رهبر به آن نایل آمد. تاریخ با اعلامیه هیچ رهبر دیگری، این‌گونه نرزیده بود. کلمات امام جهان را به صورتی لرزانده که در هیچ زمانی و در هیچ بیانه جنگ یا صلحی، در بین کشورهای کوچک و بزرگ جهان، چنین تأثیری مشاهده نشده است، تأثیری که همچنان ادامه دارد و بی‌تردید، برای مدت قابل‌توجهی در آینده نیز ادامه خواهد داشت...»

وقتنی اسناد لانه جاسوسی سخن می‌گوید

نگاهی به اسناد لانه جاسوسی، از جنبه ارت تباط مأموران سفارت با عناصر غربگرای داخلی

«رابطان خوب امریکا» در دادوستد اطلاعاتی!

■ **انوشه میر مرعشی**

حکومت‌های استعمارگر اگر نتوانند به شکل حضوری و مستقیم، اهداف چپاول‌گرایانه خویش را در کشورهای تحت سلطه دنبال کنند، برای پیشبرد مقاصد استعماری، به سراغ نفوذی‌ها و عناصر قابل بهره‌برداری در داخل آن کشورها می‌روند. صد البته از بهترین نفوذی‌ها برای این حکومت‌های استعمارگر، کسانی هستند که بی‌خبر و موأجب و بیه دلیل وابستگی ذهنی خود به تفکر، جهان‌بینی و فرهنگ آنها دارند در خدمت‌شان قرار بگیرند. گرچه کشور انگلستان به عنوان استعمارگر کهن، سردمدار به کارگیری این نوع از نفوذی‌ها و جواسیس بوده و همچنان نیز هست، اما کشور امریکا در طول زمان، با درس‌آموزی از این روش روبه‌پیر، اقدام به جذب نفوذیانی از این دست در کشورهای مختلف از جمله ایران کرده است. بر همین اساس در میان اسناد لانه جاسوسی، می‌توان صفحاتی را یافت که امریکایی‌ها در آنها تلاش داشته‌اند چنین افرادی را برای پیشبرد اهداف خود به خدمت بگیرند. افرادی که شدیدا شیفته اندیشه و فرهنگ غرب بوده و به همین علت نیز بی‌خبر و موأجب و شاید حتی با انگیزه خدمت به وطن به جاسوس سازمان سیا بدل شده بودند. در مقال پی آمده نگاهی داشته‌ایم به اسنادی که در آن امریکایی‌ها مشغول جذب چنین اشخاصی از میان اعضای گروه موسوم به نهضت آزادی ایران بوده‌اند، آمیک امده مفید آید.

■ ■ ■

■ **از مرحله شناسایی تا ایجاد وابستگی**

در میان اسناد لانه جاسوسی، سندی وجود دارد به تاریخ ۱۸ اردیبهشت ۱۳۵۷. ش که در آن استمیل از مأموران سیاسی سفارت امریکا در تهران با محمد توکلی ا‌محمد توسلی ا و بهرامیان از اعضای نهضت آزادی ایران قرار ملاقاتی را در رستوران آل چیکو داشته است. در این سند استمیل به دنبال آن بوده که متوجه شود نظر محمد توسلی و مردم ایران دربارهٔ دولت امریکا چیست؟ و در نهایت این دورا برای همکاری با سفارت قانع کند. در بخشی از این سند آمده است:

«توکلی به عنوان کسی که تماس‌هایی باافراد نهضت آزادی دارد و در حقیقت ممکن است خودش هم یک شخصیت مهم نهضت آزادی باشد، به استمیل معرفی

شده بود. فردی که توکلی و استمیل را به هم معرفی کرده بود برای ۱۵ دقیقه به صحبتی کوتاه راجع به سابقه استمیل پرداخت. در سراسر ملاقات آشکار بود که سوءظنی اساسی از طرف توکلی در این مورد که استمیل یا خیر چین ساواک است یا جاسوس سیا وجود داشت. گفت‌وگو به آهستگی پیش رفت و در این مدت معلوم شد، نفر سوم که بهرام نامیده می‌شد، مهندسی راه و ساختمان را در انگلیس و علوم سیاسی را در ایالات متحده تحصیل کرده بود. توکلی تمایل نداشت نام کاملش را بگوید، ولی در مقابل سؤال مستقیم (اسم‌ش را) گفت: توکلی که چهل و چند سساله به نظر می‌رسید، گفت مهندسی را در آلمان تحصیل کرده است. پس از مقداری گفت‌وگوی مقدماتی، توکلی از استمیل پرسید، فکر می‌کنند مسائل ایران چه هستند؟ استمیل شکل متعادل کردن توسعه اقتصادی یا توسعه سیاسی را مورد بحث قرار داد و گفت که او امیل است و راجع به جامعه ایران بیشتر بداند. توکلی سپس پرسید استمیل فکر می‌کند ایرانی‌ها نسبت به ایالات متحده چه احساسی دارند؟ استمیل جواب داد ایرانی‌ها نظرات مختلفی دارند؛ بعضی فکر می‌کنند که ایالات متحده به اندازه کافی در دفاع از دنیای آزاد نیرومند نیست، اما ایرانی‌ها را به عنوان طلیعه مشکلات برون‌شهری قلمداد می‌کنند که با حضور یادون حضور امریکا وجود خواهند داشت. توکلی گفت چندین هزار نظامی امریکایی در ایران حضور دارند.

استمیل با این اشاره که تعداد آنها به صدها می‌رسد تا هزاران پاسخ گفت... توکلی سپس برای اولین بار کمی بازتر صحبت کرد و گفت حدس می‌زند کمی کمتر از نصف مردم ایران، امریکایی‌ها را به خاطر حمایت‌شان از شاه و دولت دوست ندارند و به آنها اعتماد نمی‌کنند. استمیل پاسخ داد که او از این احساس آگاه است، هر چند ممکن است باراقام مخالف باشد...» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۳، ص ۱۰۰ و ۱۰۱)

اما جالب است اشخاص مذکور که در سند بالا در جلسه با استمیل با شک و بدبینی به مأمور سفارت امریکا نگاه می‌کرده‌اند، به دلیل وابستگی ذهنی

تاریخ

۸۸۹۸۴۳۷۰

فروردین ۱۳۵۸، محمد توسلی در کنار مهدی بازرگان

کنکاش و بررسی اسناد لانه جاسوسی در زمینه ارت تباط گیری و جذب عناصر غربگرا و از جمله اعضای نهضت آزادی ایران، به خوبی این نکته را نشان می‌دهد که این افراد به دلیل گراییش و شیفتگی که به فرهنگ و اندیشه غربی داشته‌اند، به راحتی به امریکایی‌ها که دشمنی دیربسه‌ای با ایران و ایرانی داشته‌اند، اعتماد کرده و دقیقا به همین علت در برهه‌های بعدی، در یازل دشمن برای ضربه زدن به منافع نظام جمهوری اسلامی نقش آفرینی کرده‌اند

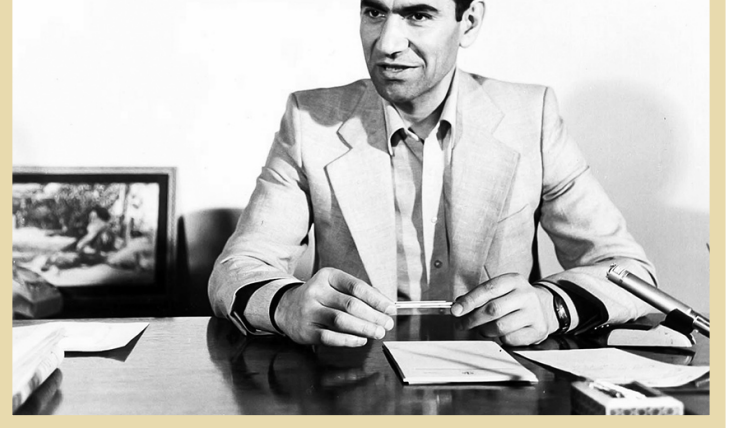
ارتباطاتی که میان مأموران سفارت با اعضای نهضت آزادی برقرار شده بود و بر مبنای اطلاعات کسب شده، امریکایی‌ها ایشان را برای پیشبرد اهداف‌شان مناسب دیدند. به همین دلیل در ملاقاتی به سند شماره ۲۶ که در تاریخ ۱۸ ژانویه ۱۹۷۹. م (۲۸ دی ۱۳۵۷. ش)، میان نماینده سفارت با نماینده مهندس بازرگان انجام می‌شود، مذاکراتی میان دو طرف انجام شد:

«منبع نهضت آزادی که از طرف مهدی بازرگان صحبت می‌کند، اصرار داشت سفارت به اعمال نفوذش روی ارتش ایران، برای شلیک و حمله‌نگردن به مردم ادامه دهد. بازرگان همچنین می‌خواهد ایالات متحده بداند که برنامه زمان‌بندی تسریع شده برای حرکت نهضت آزادی به سوی (تشکیل) دولت، اگر که دستاوردهای اساسی چپی‌ها قرار است بر آن پیشی بجوید، لازم می‌باشد. نهضت آزادی حس می‌کند که درگیری بین شورای پیشنهادهی خمینی و دولت فعلی ایران، خودش را با مشکلات جزیی دمساز می‌کند و جنبش اسلامی قدرت را به دست خواهد گرفت. این موضوع اشاره بر این دارد که شایعات مربوط به یک معامله بین باختریان و جنبش اسلامی ممکن است دارای اساسی باشد. در این اثنا مسائل مربوط به تنظیم برنامه بازگشت خمینی به ایران و دیگر نامطمئن‌ها می‌اشاره می‌کند که خمینی و دستیارانش به دقت موقعیت خودشان را قبل از اینکه تصمیم بگیرند از چه راهی اقدام نمایند، مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. محمد توسلی (که به عنوان توکلی شناخته می‌شود)، همچنین مقام ارتش نهضت آزادی با استمیل، مأمور سیاسی، طبق دستور بازرگان رئیس نهضت آزادی ملاقات کرد که تحت مراقبت قرار دادن آیت الله خمینی در خانه‌اش به وسیله دولت عراق دارد. مقامات نهضت آزادی می‌گفتند که جنبش آنها در پی یک ملاقات در سطح سیاسی با مقامات امریکایی است تا وضعیت خودشان را برای جلب حمایت ایالات متحده، در ترتیب دادن انتقال از دولت استبدادی فعلی در ایران به یک سیستم موکراتیکتر ارائه نمایند.افراد نهضت آزادی اشاره کردند کمونیست‌ها و دیگر باز یگران آشوسلی، که در حال شروع به ایفای نقش مهم در ایران می‌باشند. آنها ادعا می‌کنند احساسات ملی (توده‌ای) به نحوه مقاومت‌ناپذیری بر علیه شاه است...»

بهرامیان گفت این کار به نقل از سیاست‌های نهضت آزادی برای وااشگتنن، در سطحی مناسب کم می‌کند و نهضت آزادی امیدوار است موافقت ایالات متحده برای فعالیت‌های بدون خشونت که به خلاص شدن از شر سلسله پهلوی بینجامد را به دست آورد. استمیل جواب داد، امریکا به طور واضح وضعیت ایران را از دید نهضت آزادی نگاه نمی‌کند و به شاه به عنوان یک نیرو برای ثبات و به عنوان یک عامل اصلی برای هدایت تغییرات موکراتیک می‌نگرد...» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۳، ص ۱۱۸ و ۱۱۹)

گرچه از نکات جالب این سند، این مسئله است که امریکایی‌ها آنقدر باهوش نبوده‌اند که حتی در مهر ۵۷ بفهمند شاه ماندنی نیست، اما تقاضای نهضت آزادی از آنها برای به رسمیت شناخته شدن از سوی امریکایی‌ها، برای مرحله بعد از رفتن شاه بسیار حائز اهمیت است.

■ **نیاز متقابل**
با اوج‌گیری انقلاب اسلامی و بعد از فرار شاه از ایران گویی امریکایی‌ها به شکل جدی مجبور شدند به گروه‌های سیاسی‌ای که نگاه مثبتی به امریکا دارند به عنوان جایگزین شاه فکر کنند. قاعدتا و براساس حال، تاکنون نامشخص است که فرم ورقه رأی رفراندوم به چه شکل خواهد بود و محل قانون اساسی چه کار خواهد کرد. دیروز یزدی بار دیگر تکرار کرد که هم‌اکنون یک قانون اساسی جدید وجود دارد و قانون اساسی جدید تهیه و نوشته شده است. آنچه مشخص است، طبیعت مقابله با باختریان است. خمینی اعلام کرد علاوه بر تشکیل یک دولت، من نخست‌وزیر را براساس مأموریتی که طبق شرع مقدس توسط حق تعالی به من واگذار شده، تعیین کرده‌ام. اطاعت از مهندس بازرگان تکلیف است. ملت باید از وی اطاعت کند. این یک دولت معمولی نیست، این یک دولت محکم و بسیار قوی است. شورش علیه این دولت، معاربه با دین است. جرمی که اسلام برای آن مجازات خشنی قائل است. من باید به همه

فروردین ۱۳۵۸، محمد توسلی در سسد شهرداری تهران

۹ جوان ۶۶۷۴

کسانی که ممکن است، سعی کنند این دولت را تضعیف نمایند، هشدار دهم که مجازات آنها واقعا سخت خواهد بود. تهدیدات وی به قدری مهلک و ترسناک بود که آیت‌الله رفسنجانی یکی از دستیاران وی، با شتاب به مطبوعات خاطر نشان کرد که جمهوری اسلامی آزادی بیان عقاید و انتقادات از دولت را تضمین می‌کند. در عین حال، باختریان اراده خود را مبنی بر ادامه حکومت به عنوان تنها دولت قانونی ابراز کرد...» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱۰، ص ۵۳ و ۵۴)

■ **اطلاعاتی کامل و جامع امریکایی‌ها از اختلافات داخلی ایران**

چندماه بعد از شروع به کار دولت موقت و به ویژه پس از برگزاری همه‌پرسی تعیین نوع حکومت و استقرار نظام جمهوری اسلامی با رأی قاطع مردم، ارتباط مأموران سفارت امریکا با عناصر غربگرای نهضت آزادی، به عناوین گوناگون همچنان ادامه داشت. ارتباطاتی که موجب شد تا آنها حتی از جزئیات اختلاف میان دولت موقت با سایر نهادهای انقلابی خبر داشته باشند. چنانچه براساس سند شماره ۲۵۴، به تاریخ ۲۰ تیر ۱۳۵۸. ش، وابسته دفاعی امریکا در تهران در گزارش به سازمان اطلاعات دفاعی امریکا، اینگونه خبر داده است:

«در مورد استغفای دولت بازرگان ما اطلاع کافی داریم. این سومین باری است که شایعات جدی و گزارشات روزنامه‌ها اظهار می‌کنند، نخست‌وزیر استغفا خواهد داد. بازرگان مجدداً همان دلایل را متذکر شده و آن دخالت دولت در دولت، توسط کمیته‌های مذهبی و اشخاص بی‌مسئولیتی می‌باشد. این دخالت‌ها، بازرگان را از حل مشکلات مملکت باز می‌دارد. در دفعات قبل که بازرگان قصد استغفا داشت، آیت‌الله خمینی لفظا به وی قدرت کامل داده و از خواسته‌های وی حمایت کرده بود. این حمایت هر چند در مرحله اول مؤثر می‌باشد، ولی همچون باد هواسا قبلأ که دولت بازرگان دو بار چنین «قدرت کاملی» را جهت اداره مملکت از آیت‌الله خمینی گرفته بود، سررای بیش نبوده است. ما فکر می‌کنیم چنانچه نخست‌وزیر متقاعد شود برای سومین بار در مقام خود باقی بماند، وی ضمانت‌های اساسی از آیت‌الله خمینی خواهد گرفت. مأمور گزارانگر مطمئن نیست که در رابطه با اوضاع کنونی، حتی خمینی بتواند قدرتی را که بازرگان جهت اداره مملکت می‌خواهد به وی بدهد. سؤال این است اگر نخست‌وزیر استغفا دهد، چه کسی می‌خواهد دولت بی تکلیف موقت ایران را اداره نماید...» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۱۰، ص ۵۵۳، ۵۵۴)

البته در سند دیگری به شماره محرمانه ۱۰۱۳۸ که مربوط به تاریخ ۱۷ سپتامبر ۱۹۷۹. م (۲۶ شهریور ۱۳۵۸. ش) تنظیم شده است، امریکایی‌ها روی اختلافات شورای انقلاب دولت موقت متمرکز شده و با اطلاع کامل از مسائل سیاسی داخل ایران، نگران غالب شدن نظرات اعضای شورای انقلاب و از جمله شهیدبهشتی بر دولت تک‌تکرات و غربگرای مهندس بازرگان شده بودند. چنانچه در این سند آمده است:

«در جریان چند روز گذشته، مهدی بازرگان نخست‌وزیر امآج انتقاداتی از چند جانب بوده است. وی به ضدیت با روحانیت، عدم کارآیی و اشتباه کاری‌های کلی متهم شده است. بازرگان به این حملات پاسخ داده و مدعی شده است که همان اشخاصی که از انتقاد می‌کنند، به دولت او اجازه نمی‌دهند که انجام وظیفه کند. به‌رغم این حملات چنین به نظر می‌رسد که بازرگان هنوز از پشتیبانی خمینی برخوردار است و در آینده نزدیک تعویض نخواهد شد... حمله نخست علیه بازرگان از جانب دکتر محمد بهشتی نایب رئیس مجلس خبرگان، عضو شورای انقلاب و رئیس کمیته مرکزی حزب جمهوری اسلامی است. دکتر بهشتی در مصاحبه‌ای با خبرگزاری پارس در قم در روز ۱۴ سپتامبر، دولت و نخست‌وزیر بازرگان را به خاطر کوتاهی در اجرای ایلاهی دربار تشکیل شورایهای محلی سرزنش کرد. به نظر بهشتی شورای انقلاب در دو ماه قبل، بخش‌ها و روستاها تصویب کرده بود. بهشتی گفت دولت مهندس بازرگان در اجرای این طرح یا به علت سهل‌انگاری عمدی یا به دلیل ضعف کلی اداری کوتاهی کرده است. بنی‌اسدی معاون نخست‌وزیر، در روز ۱۷ سپتامبر به کارار گفت که دکتر بازرگان، بلافاصله پس از دریافت طرح شورای انقلاب، نامه‌ای به شورا نوشته و به آنها گفته است که طرح مورد بحث آن طوری که تدوین شده غیر واقع‌گرایانه است، ولی این دولت طرح عملی دیگری بر طبق همان خط تهیه خواهد کرد...» (اسناد لانه جاسوسی، جلد ۲، ص ۴۶۲ و ۴۶۳)

■ **کلام آخر**

کنکاش و بررسی اسناد لانه جاسوسی در زمینه ارتباط‌گیری و جذب عناصر غربگرا و از جمله اعضای نهضت آزادی ایران، به خوبی این نکته را نشان می‌دهد که این افراد به دلیل گرایش و شیفتگی که به فرهنگ و اندیشه غربی داشته‌اند، به راحتی به امریکایی‌ها که دشمنی دیرینه‌ای با ایران و ایرانی داشته‌اند، اعتماد کرده و دقیقا به همین علت در برهه‌های بعدی، در یازل دشمن برای ضربه‌زدن به منافع نظام جمهوری اسلامی نقش آفرینی کرده‌اند.

منبع:

مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، «اسناد لانه جاسوسی»، مجموعه ۱۱ جلدی، چاپ ۱۳۸۶. ش